

تأثیر تسهیلات بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی (مطالعه موردی استان گلستان)

دکتر پرویز سعیدی*، دکتر ابراهیم عباسی**

* استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علی آبادکتول، گروه حسابداری و مدیریت واحد علی آبادکتول، ایران (نویسنده مسئول).
** استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: 1389/01/24

تاریخ پذیرش مقاله: 1390/04/18

چکیده

تحقیق حاضر با هدف تعیین نقش و تأثیر تسهیلات بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی انجام شده است. نوع روش تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش همبستگی است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از طریق مدل پنل دیتا (Panel Data) استفاده شده است. این مدل ترکیبی از سری زمانی (Time Series) و داده‌های مقطعی (Cross-Section) است. جامعه آماری این پژوهش همه بانک‌های فعال تجاری را طی سال‌های 85-1377 که شامل 7 بانک در استان گلستان را دربر می‌گیرد. داده‌ها از طریق صورت‌های مالی سالانه آنها استخراج گردیده است.

نتایج نشان می‌دهد که اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری به بخش‌های مختلف در بخش صنعت تأثیر بالاتری در رشد اقتصادی منطقه داشته است و سایر بخش‌ها تأثیر کمتری را کسب نموده‌اند. همچنین نقش تسهیلات غیر تکلیفی بانک‌های تجاری به مراتب بیشتر از تسهیلات تکلیفی در رشد اقتصادی بوده است.

واژه‌های کلیدی: تسهیلات تکلیفی، تسهیلات غیر تکلیفی، بانک‌های تجاری، رشد اقتصادی.

1- مقدمه

بانکی و اقدامات اساسی برای توسعه دامنه فعالیت بانک‌ها به عمل آورده است. به طور کلی، بانک‌ها با جذب نقدینگی و اعطای تسهیلات می‌توانند در رشد و توسعه اقتصادی کشور و تحقق اهداف چشم‌اندازهای 20 ساله و برنامه پنج ساله دولت نقش موثری را ایفا نمایند.

پیشرفت‌های سالیان اخیر در زمینه‌های علوم و فنون به خصوص در نظام مالی و نهادهای پولی و مالی تحول

بانک‌ها در دنیای امروز در اداره اقتصاد کشورها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند و از مهمترین ابزار توسعه کشورها محسوب می‌شوند. بانک‌ها اصلی‌ترین رکن بازار مالی کشور به حساب می‌آیند و بر اساس همین باور دولت طرح ساماندهی اقتصاد را در قالب برنامه‌های سوم و چهارم توسعه اقتصادی به منظور رفع مشکلات فراروی نظام

بنابراین، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی، در چهارچوب سیاست‌های بازرگانی دولت منابع مالی لازم را براساس قرارداد مضاربه در اختیار مشتریان با اولویت دادن به تعاونی‌های قانونی قرار دهند اعطای تسهیلات بخش مهمی از عملیات هر بانک را تشکیل می‌دهد. بانک‌ها با عملیات اعتباری خود امکان انتقال منابع از اشخاصی که مستقیماً مایل و یا قادر به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی می‌باشند به افرادی که جهت انجام امور اقتصادی نیازمند به منابع مالی می‌باشند را فراهم ساخته و باعث تسهیل فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سرمایه‌گذاریها، تولید و اشتغال می‌شوند.

به عبارت دیگر بانک‌ها به کمک سیاست‌های اعتباری و مالی خود قادر هستند وسایل رشد و توسعه اقتصادی و یا برعکس عدم اعطای وام توسط بانک‌ها می‌تواند موجبات توقف و رکود اقتصادی را در کشور فراهم آورند. بنابراین هدف اصلی این تحقیق تعیین نقش تسهیلات بانک‌های تجاری به رشد اقتصادی استان گلستان می‌باشد. در راستای نقش تسهیلات اعطایی تکلیفی غیرتکلیفی بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

به‌طور کلی، مقاله حاضر در پنج بخش تدوین شده است، در ادامه مقدمه، به ادبیات تحقیق پرداخته و سپس به پیشینه تحقیق در داخل و در خارج از کشور پرداخته می‌شود و در بخش سوم به روش تحقیق و متدولوژی فرضیه‌ها و در بخش چهارم به آزمون فرضیه‌ها و در بخش آخر به نتیجه‌گیری و بحث می‌پردازیم.

2- ادبیات تحقیق

نیاز به بسیج منابع داخلی به منظور تأمین برنامه‌های توسعه یکی از ضروریات هر جامعه‌ای می‌باشد. برای حفظ رشد اقتصادی، یکی از عوامل مؤثر، منابع داخلی کشور می‌باشد. علیرغم نقش مهمی که پس‌اندازها دارند، اگر پس‌اندازها سرمایه‌گذاری نگردهد و یا در راههای غیرتولیدی مثلاً دلالی، سفته بازی، خرید و فروش سکه و کالاهای لوکس و تجملی و یا خروج این منابع به خارج از کشور صرف گردد؛ افزایش تولید و رشد اقتصادی را در پی

عظیمی را بنیان نهاده و منشأ دگرگونی در نگرش‌ها و رفتار افراد نسبت به محیط اقتصادی و نهادهای مربوط به آن شده است.

سیستم مالی یکی از مهمترین اجزای هر اقتصادی محسوب می‌شود. سیستم مالی شامل شبکه‌ای از بازارهای مالی، موسسات، شرکت‌های تجاری و تولیدی، خانوارها و دولت می‌باشند که در آن سیستم مشارکت داشته و عملیات آن سیستم را تنظیم می‌کنند. موسسات مالی و پولی به عنوان واسطه به مردم و شرکت‌ها خدمات ارائه می‌دهند.

موسسات مالی در ایران شامل بانک‌های تجاری، موسسات بیمه، صندوق‌های قرض الحسنه پس‌انداز، صندوق بازنشستگی و ... می‌باشند. این موسسات به عنوان واسطه‌های مالی امکان انتقال پس‌اندازها را از پس‌اندازکنندگان به وام‌گیرندگان فراهم می‌سازند. بنابراین، بخش مهمی از پس‌اندازهای جامعه از طریق بانک‌ها و موسسات مالی هدایت می‌شوند. یکی از سیاست‌های دولت برای حمایت از بخش‌ها یا اقشار آسیب پذیر سیاست اعطای تسهیلات بانکی به صورت تکلیفی است.

تسهیلات تکلیفی تسهیلاتی است که به موجب قوانین و مقررات و مصوبات به فعالیت‌ها و طرح‌های خاص پرداخت نشده و بانک‌ها با توجه به بخشنامه‌های موجود مکلفند به این فعالیت‌ها و طرح‌ها و با معرفی مراجع ذیربط تسهیلات اعطا نمایند.

در خصوص تسهیلات اعطایی بانک‌ها برابر دستورالعمل بانک مرکزی بانک‌ها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخش‌های مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی قسمتی از سرمایه و یا منابع مورد نیاز این بخش‌ها را به صورت مشارکت تأمین نمایند.

همچنین آنها می‌توانند، در امور و یا طرح‌های تولیدی و عمرانی مستقیماً سرمایه‌گذاری نمایند. برنامه این‌گونه سرمایه‌گذاریها باید در ضمن لایحه بودجه سالانه کل کشور به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد و نتیجه ارزیابی طرح، حاکی از عدم زیان دهی باشد.

نخواهد داشت.

اصولاً عوامل بسیاری در جهت دادن منابع مالی جامعه به بازار پول و سرمایه دخالت دارند. از آن جمله: آزاد سازی مالی، حذف مقررات زاید، کاهش جاذبه فرصت‌های سرمایه‌گذاری مستقیم، مداخله دولت در بازارهای مالی و تغییرات سیاسی و اقتصادی را می‌توان اشاره نمود. نه تنها جریان وجوه در یک کشور و یا یک استان از اهمیت خاصی برخوردار است، بلکه موسسات مالی و پولی که کار جمع‌آوری وجوه و هدایت آن را به عهده دارند در این زمینه نقش قابل ملاحظه‌ای را ایفا می‌نمایند.

براساس نظر شومپتر¹ (1912) عملکرد مطلوب بانک‌ها ابداعات تکنولوژیک و به تبع آن رشد و توسعه اقتصادی را تحریم می‌کند. و برطبق نظر لیوین² (1962) و (2002) بانک‌های تجاری ابزار حیاتی انتقال پس‌اندازها صنایع در بسیاری از کشورهای صنعتی بویژه آلمان در نیمه دوم قرن نوزدهم محسوب می‌شوند. بنابراین، توسعه مالی برای رشد اقتصادی ضروری است. او نتیجه می‌گیرد نهادهای مالی نظیر بانک‌ها موجب تغییر نرخ پس‌انداز شده و با تخصیص مجدد پس‌اندازها میان تکنولوژی‌های مختلف می‌شود و بر رشد اقتصادی از طریق تولید کالاها و خدمات موثر هستند. همچنین به نظر کانت³ (1998) بانک‌ها و نهادهای مالی نقش حیاتی در رشد و توسعه بنگاه‌ها و صنایع مختلف دارند. همچنین ترلنی و سارا کوگلو⁴ (1983) ثابت کردند که تاثیر رکود مالی روی رشد اقتصادی با استفاده از آمار 21 کشور در حال توسعه جدی محسوب می‌شود و بر مبنای نظرات راجان و زینگلس⁵ (1998) توسعه مالی باعث رشد بلندمدت اقتصادی می‌شود. آنها شواهدی ارائه می‌دهند که نشان می‌دهد توسعه مالی با کاهش هزینه‌های تامین مالی برای بنگاه‌های اقتصادی موجب افزایش رشد و دستیابی به توسعه اقتصادی می‌شود.

بانک‌ها به عنوان تولیدکننده اعتبارات، مشابه بنگاه‌های

اقتصادی عمل می‌کنند. آنها نیز به دنبال کسب حداکثر سود، مقدار نهاده‌ها و ستاده‌های خود را تعیین می‌نمایند. نهاده بانک، سپرده مردم و بخشی نیز سرمایه اولیه بانک است. ستاده آنها شامل اعتبارات و یا به اصطلاح بانکی تسهیلاتی است که به قیمتی که نرخ بهره می‌باشد به فروش می‌رسد یا در روش بانکداری بدون ربا از طریق قراردادهای مختلف در اختیار سرمایه‌گذاران قرار می‌گیرد. فرض کنید که یک بانک، چند نوع اعتبار عرضه نموده و انواع سپرده را می‌پذیرد. شکل تابع تولید چنین بنگاه مالی به طور ضمنی می‌تواند به صورت زیر باشد. (تابع هدف و عملکرد بانک‌ها)

$$(1) F(L_j, \dots, L_n, D_1, \dots, D_k) = 0$$

در اینجا

$$L_j = \text{ستاده‌ها یا اعتبارات (تسهیلات)}$$

$$j = 1, \dots, m$$

$$D_k = \text{نهاده‌ها یا سپرده مردم}$$

$$k = 1, \dots, M$$

در پی این نظرات مطالعات تجربی گوناگونی صورت پذیرفته است که تاثیر و نقش بانک‌ها و اعطای تسهیلات را مورد بررسی قرار می‌دهند که در زیر به چند نمونه انجام شده داخلی و خارجی اشاره می‌شود.

مجتهد، تازی و حسن زاده (1383) در پژوهشی تحت عنوان «نقش و جایگاه شبکه بانکی در توسعه استان تهران» تغییر سالانه ارزش افزوده به قیمت ثابت به عنوان یک متغیر وابسته و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به قیمت ثابت (سال 1376)، تغییر در مانده اعتبارات جاری به قیمت ثابت و تغییرات اشتغال به عنوان متغیرهای مستقل در مدل رگرسیون *OLS* چندگانه تعریف کردند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که متغیرهای سرمایه‌گذاری و متغیر اشتغال رابطه معنی داری با ارزش افزوده نداشتند. همچنین روندهای آماری تحقیقات آنها نشان داد که اثرات اعتبارات بانکی بر ارزش افزوده در بخش صنعت و معدن استان تهران بزرگتر از بخش کشاورزی است. در مجموع تسهیلات اعطایی رابطه مثبتی با ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان دارد؛ ولی شدت این رابطه در بخش‌های متفاوت یکسان نیست.

1- Schumpeter

2- Levine

3- Kunt

4- Tanyi and Saracoglu

5- Rajan and Zingales

انجام شده است نشان می‌دهد که متنوع نمودن خدمات نهادهای مالی با توجه به تأثیر آن بر حجم پس اندازها و به تبع آن سرمایه‌گذاری می‌تواند موجب افزایش نرخ رشد اقتصادی را فراهم آورد. خلاصه تحقیق آن به قرار زیر است:

نرخ سود سپرده‌های بانکی در یک بستر مناسب قادر است فعالیت‌های اقتصادی را متأثر کند.

از سوی دیگر متنوع نمودن خدمات نهادهای مالی با توجه به تأثیر آن بر حجم پس اندازها و به تبع آن سرمایه‌گذاری می‌تواند هم موجبات انباشت سرمایه بالاتر را در اقتصاد ایران فراهم نماید و هم موجب افزایش نرخ رشد اقتصادی و سرانجام دستیابی به رفاه اجتماعی بالاتری در کوتاه مدت و بلندمدت شود.

در مجموع افزایش کارایی نظام بانکی در گرو این است که نظامی تعبیه شود که بانک‌ها از خطر ورشکستگی نهراسند و دولت و تصمیم‌گیران روشی را اتخاذ نمایند که به اجتماعی شدن ریسک منجر شود.

در تحقیقی تحت عنوان «بررسی آثار تسهیلات بانکی بر متغیرهای کلان اقتصادی در استان زنجان» توسط حمیدی (1385) برای پژوهشکده امور اقتصادی انجام داده است به این نتیجه رسید که بین تسهیلات پرداختی و رشد GDP استان زنجان رابطه مثبتی وجود دارد. همچنین بر این اساس نتیجه‌گیری کرد که بین تسهیلات پرداختی و نرخ تورم استان رابطه مثبتی وجود دارد و بالاخره بین تسهیلات پرداختی و نرخ بیکاری رابطه وجود دارد.

در همین رابطه مطالعه‌ای با «عنوان افزایش کارایی بانکداری اسلامی و انتخاب ترکیب بهینه عقود در عرضه تسهیلات» توسط صمصامی (1369) صورت گرفته است. در این مطالعه رفتار بانک کشاورزی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که سود هر عقد در تغییرات عرضه تسهیلات بانکی در قالب هر یک از عقود (سرمایه‌گذاری مستقیم، مضاربه، فروش اقساطی و...) موثر بوده و ریسک عقود هیچ تأثیری در عرضه وجوه در قالب عقود مورد مطالعه نداشته است.

پژوهش دیگر در این زمینه توسط چرخ‌سی ساهل‌آباد

مهدوی (1376) در مطالعه‌ای تحت عنوان «بررسی و تحلیل نحوه اعطای تسهیلات در نظام بانکی» انجام داد. با استفاده از روش کتابخانه‌ای به ارزیابی عملکرد بانک‌های تخصصی، تجاری و مرکزی در دوره زمانی 75 - 1366 پرداخته است. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان می‌دهد، همواره عملکرد بانک‌ها در اعطای تسهیلات به بخش‌های اقتصادی، بیشتر از سقف‌های تعیین شده (مصوب شورای پول و اعتبار) بوده است و استفاده از ابزارهای سیاست‌های پولی در تعیین میزان و نحوه اعطای تسهیلات کارایی اندکی داشته است. همچنین، بیشتر فعالیت بانک‌ها روی بخش‌های اقتصادی متمرکز است که سودآوری بیشتری دارند. به طوری که در طول این دهه بانک‌ها بیشتر تمایل داشته‌اند، در بخش خدمات و بازرگانی سرمایه‌گذاری نمایند و دلیل این امر بالا بودن نرخ سود در بخش بازرگانی و خدمات و کوتاه مدت بودن اینگونه تسهیلات بوده است که پس از مدت کوتاهی تسهیلات فوق به همراه سود قابل برگشت است.

در تحقیقی که توسط چیدری و زارع (1379) «تأثیر اعتبارات بانک‌های کشاورزی و ملی بر تولید محصولات کشاورزی در مازندران» انجام شد. نتایج آنها نشان داد که اعطای اعتبارات بانکی اثر مثبت و معنی داری را بر تولید محصولات کشاورزی داشته است. مقایسه رگرسیون وام گیرندگان از بانک‌های ملی و کشاورزی نیز نشان داد که تأثیر اعتبارات بانکی بر میزان تولید آنها تفاوت معناداری از هم ندارند.

بختیاری و پاسبان (1383) تحت عنوان «نقش اعتبارات بانکی در توسعه فرصت‌های شغلی» با استفاده از بررسی‌های زمانی 79-1349 و مدل‌های اقتصادسنجی نشان داده شد که تسهیلات بانک کشاورزی در کوتاه مدت بر اشتغال و در بلندمدت بر سرمایه‌گذاری تأثیر مثبت داشته است. بنابراین، حداقل در کوتاه مدت می‌توان با به کارگیری تسهیلات بانکی فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی را افزایش داد.

در تحقیقی تحت عنوان «بررسی تغییر نرخ سود سپرده‌های بانکی بر متغیرهای کلان اقتصادی» که توسط بیژن باصری (81-1379) برای پژوهشکده امور اقتصادی

کاهش قدرت بازاری بانکها، ریسک پرتفوی وام آنها افزایش می‌یابد. این نتیجه در مطالعات جیارات و استران⁵ (1998-1999) نیز تایید شد. آنها در مطالعاتشان نشان دادند که مقررات زدایی به افزایش کارایی و کاهش در هزینه‌ها و خسارتهای وام منجر می‌شود.

نتایج مطالعات دیز - کانیدو و کاستن (1999) نشان داده است که برای کاهش ریسک پرتفوی وام بهتر است، اولاً بانکها شرایط اعتبار گیرندگان را به صورت واضح و مشخص تعیین کرده و درجه ریسک آنها را ارزیابی کنند. ثانیاً انواع وامها را بر اساس احتمال عدم پرداخت و هم نوع بودنشان طبقه‌بندی کنند. این طبقه‌بندی می‌تواند بر اساس نوع صنعت، ناحیه جغرافیایی، نوع محصول و... صورت گیرد

بورگس و پاندا (2000) در پژوهشی در هند تاثیر افزایش شعب نظام بانکی را بر توسعه روستایی بررسی کردند. نتایج آنها نشان داد که این شعب به تغییر ساختار تولید و اشتغال و کاهش فقر و نابرابری کمک کرده است. بنابراین، مبانی نظری و پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که تسهیلات بانکی بر جریان تولید و اشتغال تاثیر مثبتی دارد. ولی در تحقیقات آنها نشان نمی‌دهد سهم بخش‌های مختلف اقتصادی در رشد اقتصادی چه میزان است. بنابراین در پژوهش حاضر در بررسی نقش تسهیلات بانکهای تجاری استان به تفکیک بخشی بر روی ارزش افزوده استان مدل مربوطه ارائه می‌شود. ضمناً تسهیلات تکلیفی بخشی در چهار بخش (کشاورزی، صنعت، مسکن و خدمات) محاسبه می‌شود.

3- روش شناسی تحقیق

برای نشان دادن تأثیر سیستم بانکی بر رشد اقتصادی در استان گلستان، از تابع تولید استفاده شده است، تولید به صورت عموم تابعی از نیروی کار و سرمایه (تسهیلات) است:

$$y = f(L, K)$$

در این تحقیق نیز چنین تابع تولیدی را در نظر گرفته‌ایم که البته به صورت لگاریتمی و خطی برآورد شده است:

(1370) تحت عنوان «بررسی قابلیت استفاده از صورت‌های مالی شرکتها در اعطای تسهیلات اعتباری توسط بانکها» انجام شده است. وی در این مطالعه بیان می‌کند که یکی از ابزارهای موثر در تصمیم‌گیری بانکها در تخصیص و اعطای تسهیلات اعتباری، اطلاعات مالی تهیه شده توسط شرکتها می‌باشد، لذا اطلاعات مالی موجود در صورت‌های مالی باید نیاز اطلاعاتی بانکها را تامین کنند تا تصمیم‌گیری صحیحی صورت گیرد. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد، اولاً صورت‌های مالی تهیه شده توسط شرکتها، برای اعطای اعتبار توسط بانکها مفید نمی‌باشد و دلایل عمده آن نیز نارسایی‌های موجود در صورت‌های مالی ذکر شده است که عمده‌ترین آنها عبارتند از: به موقع نبودن صورتهای مالی، واقعی نبودن سود، عدم وجود صورتهای مالی میان دوره‌ای، عدم وجود اطلاعات براساس قیمت‌های جاری با توجه به مساله تورم، ناتوانی اطلاعات موجود جهت پیش‌بینی وضعیت آتی شرکت نام برده است.

مونگ نارانجو وهال¹ (2003) اثر دسترسی به تسهیلات بانکی بر شرکت‌های تولیدی را بررسی کردند. نتایج آنها نشان داد که دسترسی به اعتبارات بر عملکرد شرکت‌های تولیدی و اشتغال آنها اثر مثبت دارد.

همچنین روادس و راتز² در سال 1982 در یک مطالعه جامع از 6500 واحد بانکی در خلال دوره 1978-1969 به این نتیجه رسیدند که ارتباط مثبتی بین تمرکز بازار و افزایش سرمایه و سود بانکها وجود دارد. به عبارتی، نتایج این مطالعه نشان داد که درآمد بانکها در بازارهای متمرکز با تغییرات اندکی مواجه بوده که این امر منجر به افزایش سرمایه و سود بانکها می‌شود.

با این حال نتایج مطالعات برگر و حنان³ در سال 1998 نشان داد که بانکها در بازارهای متمرکز از عملکردی ناکارا برخوردار بوده و هزینه‌های انحصار به مراتب بیشتر از بازدهی بانکها می‌باشد.

مطالعه دیگر توسط کیلی⁴ بر روی 150 بانک بزرگ در سال 1990 انجام شد. او به این نتیجه رسید که با

1- Monge Naranjo and Hall

2- Rhoades & Rutz

3- Berger & Hannan

4- Keely

5- Jayarath & strahan,

گردآوری بوسیله شاخص قیمت مصرف کننده (CPI) به ارزش ثابت سال 1376 تبدیل شده است و سپس از طریق نرم افزارهای آماری Eviews و SPss به تحلیل داده‌ها پرداخته شده است.

4- یافته‌های تحقیق

4-1- تأثیر تسهیلات تکلیفی و غیر تکلیفی

بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی

با توجه به اینکه فرضیه‌های فرعی پژوهش بیانگر آن بود که تسهیلات تکلیفی و غیر تکلیفی بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی استان موثر است. در این خصوص دو مدل برآوردی زیر که نشان‌دهنده نقش تسهیلات تکلیفی و غیر تکلیفی بانک‌های تجاری استان بر رشد اقتصادی استان است را نشان می‌دهند، این دو مدل به شرح ذیل است:

تسهیلات تکلیفی:

$$\log(y_{it}) = \text{Fixed effects} + 0.94 \log(L_{it}) + 0.099 \log(CTTA) + 0.69 \log(CTTI) \quad (4)$$

$$(1.91) \quad (3.4)$$

$$+ 0.03 \log(CTTC) + 0.013 \log(CTTS)$$

$$(0.23) \quad (0.29)$$

$$\bar{R}^2 = \%95$$

$$D.W = 1.2$$

نقش تسهیلات غیر تکلیفی:

$$\log(y_{it}) = \text{Fixed effects} + 0.65 \log(L_{it})$$

$$+ 0.26 \log(CTNA) + 0.75 \log(CTNI)$$

$$(3) \quad (1.82) \quad (8.64)$$

$$+ 0.39 \log(CTNC) + 0.065 \log(CTNS)$$

$$(2.37) \quad (0.79)$$

$$\bar{R}^2 = \%97$$

$$D.W = 1.73$$

از دو مدل بالا ملاحظه می‌شود که ضرایب مربوط به تسهیلات تکلیفی اعطایی بخش کشاورزی (CTTA)، بخش صنعت (CTTI)، بخش مسکن و ساختمان (CTTC) و بخش خدمات (CTTS) به گونه‌ای است که این ضریب مربوط به بخش‌های کشاورزی که برابر با 0/099، صنعت 0/69 است معنادار و مثبت است و ضریب مربوط به بخش

$$\log(y) = \alpha + \beta_1 \log(L) + \beta_2 \log(K)$$

برای برآورد این تابع نیاز به داده‌های ارزش افزوده (y)، نیروی کار (L) و سرمایه (تسهیلات) (K) است که این داده‌ها یا به صورت مقطعی یا به صورت سری زمانی به اندازه کافی می‌بایست موجود باشد، تا بتوان ضرایب α ، β_1 و β_2 را برآورد نمود. اما اطلاعات و آمارهای استانی محدود است، لذا نمی‌توان با استفاده از داده‌های سری زمانی تابع مذکور را برآورد نمود.

بهترین مدل مورد استفاده برای تحقیق حاضر، روش پنل دیتا¹ است که ادغامی از داده‌های سری زمانی² و مقطعی³ است. که در اینجا مقاطع را چهار بخش کشاورزی (A)، صنعت و معدن (I)، مسکن و ساختمان (C) و خدمات (S) است و دوره زمانی 9 سال 1377 تا 1385 می‌باشد، بنابراین، تعداد مشاهدات 36 مشاهده خواهد بود. این

هریک از مدل‌های سری زمانی و داده‌های مقطعی کمبودهایی وجود دارد که در مدل P. D می‌توان آنها را کاهش داد. به طوری که در مدل‌های سری زمانی با مشکل خودهمبستگی مواجه‌ایم و در آمارهای مقطعی مشکل واریانس ناهمسانی را داریم اما مدل‌های P. D به طور کلی دارای مزیت‌هایی به شرح زیر می‌باشند:

اولاً اینکه در این نوع مدل‌ها نقاط آماری بیشتری در اختیار محقق قرار می‌گیرد و درجه آزادی را افزایش داده و مشکل همخطی بین متغیرهای توضیحی کم می‌کند؛ در نتیجه کارایی تخمین اقتصادسنجی را افزایش می‌دهد. دوم و مهم‌تر اینکه آمار و اطلاعات این امکان را به محقق می‌دهد که تعداد قابل توجهی سؤال‌های اقتصادی را تجزیه و تحلیل کند، که بوسیله آمار و اطلاعات سری زمانی و یا مقطعی به تنهایی ممکن نیست.

برای پاسخگویی به اینکه تسهیلات بانک‌های تجاری نظام بانکی استان تا چه حد به رشد اقتصادی کمک کرده است. سهم هر یک از بانک‌های تجاری استان بر حسب مبلغ و درصد برای دوره 85-77 تهیه می‌شود.

در این پژوهش ارزش ارقام داده‌های مورد نیاز پس از

1- Panel Data
2- Time Series
3- Cross section

$$\log(y_{it}) = \text{Fixed effects} + 0.78 \log(L_{it}) + 0.26 \log(CTA) + 0.75 \log(CTI) - 0.006 \log(CTC) + 0.06 \log(CTS)$$

(2.63) (1.57) (7.7)

(-0.026) (0.64)

$\bar{R}^2 = 98\%$ $D.W = 1.65$

در مدل مذکور ملاحظه می‌شود که تنها تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری در بخش صنعت توانسته است بر رشد اقتصادی استان تأثیرگذار باشد و سایر تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری در سایر بخش‌های اقتصادی به لحاظ ضرایب آماری معنادار نیستند. البته این امر به معنی عدم تأثیرگذاری تسهیلات و اعتبارات بانک‌های تجاری در بخش‌های دیگر نیست و تنها می‌توان ادعا نمود که تسهیلات اعطایی به بخش صنعت نقش به مراتب بالاتری در رشد تولید و رشد اقتصادی داشته است.

همچنین آماره دوربین واتسون (Durbin-Watson) برای بررسی خطای تصریح در مدل استفاده شده است. اگر باقیمانده‌های رگرسیون، الگوی سیستماتیک و قابل توجهی از خود نشان دهند، خطای تصریح وجود خواهد داشت. به طور ساده این همبستگی منعکس کننده این واقعیت است که بعضی از متغیرها که متعلق به مدل واقعی هستند، در اخلاص قرار گرفته‌اند که باید از آن خارج شده و به عنوان یک متغیر توضیحی صحیح وارد مدل شوند. برای تشخیص خطای تصریح هرچه این آماره به دو نزدیکتر باشد آنگاه همبستگی پیاپی وجود ندارد (گجراتی، 1378، ص 558). بنابراین، مقادیر حاصل در مدل بیانگر همبستگی پیاپی در جزء اخلاص نمی‌باشد و برای سایر مدلها این عمل انجام گردیده است. بنابر این نقش تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری به بخش صنعت بر رشد تولید در استان تأثیر مثبت و معنی‌داری دارد.

5- بحث و نتیجه گیری

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده در این پژوهش به طور کلی نشان می‌دهد که تسهیلات بانکی

مسکن 03.0 و خدمات 013.0 به لحاظ آماری کم است. بنابراین، تسهیلات تکلیفی بانک‌های تجاری در بخش‌های صنعت و کشاورزی توانسته است بر رشد اقتصادی استان تأثیرگذار باشد و ضرایب مسکن و ساختمان و بخش خدمات پایینتر از آنها قرار می‌گیرد، در صورتی که در مدل بعدی ملاحظه می‌شود که نقش تسهیلات غیر تکلیفی به مراتب بیشتر بوده است؛ چرا که در مدل ملاحظه می‌شود ضریب تسهیلات غیر تکلیفی اعطایی به بخش کشاورزی (CTNA)، صنعت (CTNI) و مسکن و ساختمان (CTNC) به ترتیب 0/26، 0/75 و 0/39 می‌باشد که مثبت و معنادار است و تنها ضریب مربوط به بخش خدمات (CTNS) از لحاظ آماری معنادار نیست. بنابراین، اعطای تسهیلات تکلیفی و غیر تکلیفی مربوط به بانک‌های تجاری بر رشد اقتصادی استان در بخش‌های اقتصادی متفاوت است به طوری که نقش تسهیلات غیر تکلیفی بانک‌های تجاری به بخش‌های کشاورزی، صنعت و مسکن بر رشد اقتصادی مثبت بوده است؛ ولی نقش تسهیلات تکلیفی بانک‌های تجاری به بخش‌های صنعت و کشاورزی توانسته است بر رشد اقتصادی اثر مثبت بگذارد.

4-2 نقش تسهیلات بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی استان گلستان

در خصوص فرضیه اصلی تحقیق حاضر که بیانگر آن بود تسهیلات بانک‌های تجاری در رشد اقتصادی استان گلستان موثر است. در این قسمت نقش بانک‌های تجاری از طریق اعطای تسهیلات و اعتبارات در رشد اقتصادی استان بررسی می‌شود، برای این منظور مدلی به شرح ذیل برآورد شده است:

$$\log(y_{it}) = \alpha + \beta_{1it} \log(L_{it}) + \beta_{2it} \log(CT_{it})$$

که CT تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری است و i تعداد بخش‌های مورد بررسی که چهار بخش یاد شده است، و t دوره زمانی که 85 - 1377 می‌باشد.

برای نشان دادن نقش تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری به بخش‌های کشاورزی، صنعت، مسکن و خدمات و تأثیر آنها بر رشد اقتصادی استان، ضرایب مربوط به CT (تسهیلات بانک‌های تجاری) به تفکیک چهار بخش از

ملی و کشاورزی نیز نشان داد که تاثیر اعتبارات بانکی بر میزان تولید آنها تفاوت معناداری از هم ندارند که در مقایسه با نتایج پژوهش حاضر در استان گلستان نشان می‌دهد که ضریب مربوط به تسهیلات در بخش کشاورزی تاثیر مثبت بر تولیدات استان داشته است که این ضریب 31٪ مثبت و معنادار است؛ همچنین ضرایب مربوط به تسهیلات بخش صنعت و خدمات نیز مثبت و معنی دار است اما ضریب تسهیلات بخش مسکن و ساختمان تاثیر کمتری بر تولید استان نشان می‌دهد. بنابراین، اعطای تسهیلات در بخش‌های کشاورزی و صنعت و خدمات توانسته است در رشد اقتصادی استان نقش ایفا کند و از آنجایی که ضریب هر سه تقریباً نزدیک به یکدیگر هستند تاثیر این سه بخش تقریباً یکسان بوده است.

منابع:

1. باصری، بیژن « بررسی تغییر نرخ سود سپرده‌های بانکی بر متغیرهای کلان اقتصادی» پژوهشکده امور اقتصادی، ص 30-28، سال 81.
2. بختیاری، صادق و فاطمه پاسبان، «نقش اعتبارات بانکی در توسعه فرصت‌های شغلی» مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال 12، شماره 46 ص 105-73، 1383.
3. حمیدی، غفور «بررسی آثار تسهیلات بانکی بر متغیرهای کلان اقتصادی در استان زنجان» پژوهشکده امور اقتصادی، صفحات متعدد 330-338 سال 1385.
4. چیدری، امیرحسین و احمد زارع «بررسی آثار اعتبارات تخصیص یافته به بخش کشاورزی استان مازندران از سوی بانک‌های ملی و کشاورزی» مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال 8، شماره 3 ص 92-69، 1379.
5. شیخ الاسلامی، سعید «عوامل موثر بر تسهیلات اعطایی صادراتی بانک صادرات به بخش خصوصی در استان تهران» پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم اداری و

دارای ضریب معنادار و مثبت است و مطابق انتظارات تئوریک می‌باشد. تسهیلات بانکی می‌تواند نقش مهمی در سرمایه‌گذاری و رشد تولید در استان داشته باشد. به دلیل به‌کارگیری متغیرها به صورت لگاریتمی ضرایب به‌دست آمده حاکی از میزان کشش‌پذیری و حساسیت متغیر وابسته به هر یک از متغیرهای مستقل می‌باشد. همچنین، یافته‌های تحقیق نشان داد اعطای تسهیلات بانک‌های تجاری به بخش‌های مختلف در استان گلستان، بخش صنعت به مراتب میزان بالاتری در رشد تولید و رشد اقتصادی منطقه داشته است و سایر بخش‌ها تاثیر کمتری را کسب نموده‌اند. در خصوص نقش تسهیلات غیر تکلیفی بانک‌های تجاری به مراتب بیشتر از تسهیلات تکلیفی در رشد اقتصادی بوده است و نقش تسهیلات اعطایی غیر تکلیفی بانک‌های تجاری به بخش کشاورزی دارای ضریبی به اندازه 0/11، صنعت 0/25 و مسکن و ساختمان 0/084 و همگی در سطح 95٪ معنی دار هستند؛ ولی نقش تسهیلات بخش صنعت به مراتب بیشتر از بخش‌های دیگر بوده است.

مقایسه نتایج حاصل از این پژوهش و مطالعات انجام شده توسط مجتهد، خادمی و حسن زاده در سال 1383 در استان تهران نشان می‌دهد که نتایج یکسان بوده است، آنها بین تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی با ارزش افزوده استان تهران رابطه معناداری یافتند. و به این معنا است که تسهیلات اعطایی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به تولید بخشی استان کمک کرده است. همچنین روندهای آماری تحقیقات آنها نشان می‌دهد که اثرات اعتبارات بانکی بر ارزش افزوده در بخش صنعت و معدن استان تهران بزرگتر از بخش کشاورزی است. در مجموع آنها به این نتیجه رسیدند که تسهیلات اعطایی رابطه مثبتی با ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان دارد ولی شدت این رابطه در بخش‌های متفاوت یکسان نیست.

همچنین، نتایج پژوهش آقایان چیدری و زارع که در سال 1379 انجام شد نشان می‌دهد که اعطای اعتبارات بانکی اثر مثبت و معناداری بر تولید محصولات کشاورزی داشته است و مقایسه رگرسیون وام گیرندگان از بانک‌های

اقتصاد، سال 1379.

6. صمصامی، حسین «افزایش کارآیی بانکداری اسلامی و انتخاب ترکیب بهینه عقود در عرضه تسهیلات» دانشگاه شهیدبهشتی، 1369.

7. مجتهد، احمد و فتح اله تار و علی حسن زاده، «نقش و جایگاه شبکه بانکی در توسعه استان تهران» پژوهشکده پولی و بانکی ص 174-163، 1383.

8. مهدوی، فرید «بررسی و تحلیل نحوه اعطای تسهیلات در نظام بانکی» دانشگاه علوم و فنون مازندران - صفحات متعدد، 1376.

9. معاونت اقتصادی و برنامه ریزی استان گلستان «گزارش اقتصادی - اجتماعی استان گلستان، سال 1380» نشریه شماره 111، تاریخ انتشار اردیبهشت 1382.

10. معاونت اقتصادی و برنامه ریزی استان گلستان «گزارش اقتصادی - اجتماعی استان گلستان، سال 1381» نشریه شماره 153 تاریخ انتشار اسفند 1382.

11. معاونت اقتصادی و برنامه ریزی استان گلستان «گزارش اقتصادی - اجتماعی استان گلستان، سال 1382» نشریه شماره 191 تاریخ انتشار بهار 1384.

12. معاونت اقتصادی و برنامه ریزی استان گلستان «گزارش اقتصادی - اجتماعی استان گلستان، سال 1383» نشریه شماره 209 تاریخ انتشار دی ماه 1384.

13. معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان «خلاصه آمارهای پایه‌ای

استان گلستان سال 1383» نشریه شماره 230

تاریخ انتشار زمستان 1384.

14. معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان «نماگرهای اقتصاد استان گلستان» شماره نشریه 163 تاریخ انتشار دی ماه 1383.

15. معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گلستان «سالنامه آماری استان گلستان سال 1381» نشریه شماره 150 تاریخ انتشار زمستان 1382.

16. Burges, Rohin and Rohini Panda 2002, ((Do rural banks matter? Evidence From the Indian Social Banking experiment)) march,.

17. Cao & Shi- Allen, 2000, Franklin, ((competition Among Banks: Introduction and Conference overview)) European Finance Review.

18. Levine, Ress 1977, ((Financial Development and Economic Growth: Views and Aglenda)) Economic journal No 2, PP 90-700.

19. Tanyi, Anthony and Saracoglu, 1983, Rusdu ((The Importance of Interest Rates in Developing Countries)) Finance & Development, PP20-23

20. Monge Naranjo, Alexander and Luis J. Hall u 2003, ((Access to Credit and the effect of Credit Constraints on Costarican manufacturing Firms Februarg)) Working Paper.

21. Jayarathe & strahan, Bagchi, S. K, 2004, "credit Risk Management".